

I.

Komunistická strana Československa před uchopením moci (1921-1948)

Obraz KSČ v lidoveckém tisku druhé poloviny 30. let na příkladu publicistiky *Lidových listů*

Michal Pehr

„Nikdy nestály v moderní době dva světové názory v tak příkrém odporu jako katolictví a komunismus, který dobře ví, že jedině katolictví má v sobě síly, jež mohou komunismus znemožnit a popřít. A proto bojovat proti komunismu znamená jít s katolictvím, s programem nového hospodářského řádu, který komunismu bere vítr z plachet, protože zavádí do společnosti sociální spravedlnost.“¹ To jsou slova *Lidových listů*, ústředního deníku Československé strany lidové, z května 1938, které myslím velmi dobře uvozují naše téma.

Československá strana lidová² (ČSL), reprezentující český politický katolicismus v meziválečné éře, patřila mezi zásadní odpůrce komunismu, respektive KSČ,³ kdy komunismus byl vnímán jako nebezpečí a problém, se kterým je nutné bojovat.⁴ „Revoluční komunismus je národu, státu i lidu nepřitelem nejhorším... katolictví musí s komunismem počítat jako s úhlavním odpůrcem a podle toho se zařadit. A to ve všem a všude!“ napsaly *Lidové listy* v dubnu 1936.⁵ Současně byl komunismus rovněž přirovnáván k nákaze, infekci, jedu, moru či vředu, který je potřeba léčit.⁶

Animozita byla vzájemná. Komunisté byli naopak zásadními odpůrci ČSL. Zpravidla lidovcům vyčítali blízkost ke katolické církvi, nadnárodní tendence, blízkost k fašismu, podíl na vládní koalici či spolupráci s kapitalismem atd. V předvolební kampani v roce 1935 komunisté o lidovcích mimo jiné napsali: „Kapitalisté posílají mezi pracující lid agitátory různých politických stran (...lidovců...), kteří jdou mezi lid jako vlci v beránčích kůžích, dělají se přáteli pracujících, ve skutečnosti jsou to nadháněči chudobných lidí do chomoutu kapitalistického vykořisťování.“⁷ Komunisté politický katolicismus označovali velmi často nelichotivými přívlastky (klerikálové, černá reakce, reakcionáři, zpátečníci atd.), a kladli si za úkol celkovou diskreditaci, oslabení, případně likvidaci tohoto proudu.⁸

Některé pravicové strany, ve snaze oslabit ČSL jako svého přirozeného politického konkurenta, měly zároveň snahu naznačovat, že ko-

munisté a lidovci mají k sobě blízko. Agrárnický *Venkov* například v říjnu 1937 napsal: „Sv. Otec postavil růženec proti pěticipé hvězdě. Ale lidová strana v Československu se v učení pěticipé hvězdy zhlíží – a je nadšena, když orgány pěticipé hvězdy chválí ‚prozřetelnost‘ lidoveckých vůdců!“⁹ A podobně v lednu 1938 v článku „Jednotná fronta komunisticko-socialistická-lidovecká“ uváděl: „Výkonný výbor lidové strany za předsednictví Msgra. Jana Šrámka usnesl se proti spoluúčasti s komunisty a s německou stranou SdP. Jak tvrdili jsme často, lidovci v důsledku výchovy lidoveckého tisku tvoří již na mnohých místech lidovecko-socialisticko-komunistickou frontu. Zprávy, které nám docházejí, plně to potvrzují.“¹⁰

Na okraj budiž poznamenáno, že lidovci na tyto útoky neméně tvrdě odpovídali a na oplátku prohlašovali, že jsou to agrárníci, kdo má ke komunistům blízko.¹¹ Například v březnu 1936 se můžeme dočíst: „Naše spolupráce s komunisty? Tvrdíme, že s komunisty se nikde nikdo z lidové strany nespojuje! Nechceme totiž v této věci konkurovat agrární straně, která se proti nám vždycky sama skutečně spojovala s komunisty a socialisty.“¹² Rovněž ostatní pravicové strany (především strana národně demokratická) byly obviňovány z tzv. kulturního bolševictví, což bylo vysvětlováno slovy: „Ve věcech katolické výchovy a tam, kde jde o vyučování náboženství ve školách, o nerozlučitelnost manželství, o církevní sňatky, tam mezi bolševiky z *Rudého práva* a *Národních listů* není vůbec žádného rozdílu! Atheista jako atheista, kulturní bolševici oba.“¹³

Údajná blízkost komunistů a lidovců ve druhé polovině třicátých let se stala dokonce i jednou z příčin k odchodu části členů ČSL vpod vedením poštovního úředníka Františka Zelenky.¹⁴ Tato skupina měla pocit, že se Československá strana lidová kloní příliš doleva. V létě 1936 se Zelenka a jeho sympatizanti s ČSL zcela rozešli a vytvořili novou Národní stranu lidovou (NSL), jejímž hlavním agitačním argumentem byla kritika „spojení ČSL s marxisty“. Národní strana lidová kritizovala korupci a tvrdila, že předáci lidovců za hmotné výhody a ministerská křesla zaprodali své členy a příznivce. Nová strana si dělala pod vedením Zelenky ambice zaujmout v politickém systému místo, které do té doby zaujímala ČSL. František Zelenka kolem sebe soustředil skupinu obdivovatelů, které nazýval „sborem ofensorů“ – obránců víry, a kteří povýšili svůj antikomunismus na jeden z hlavních bodů svého programu, což bylo patrné i z časopisu této strany nazvaného *Sociální boj*, později jen *Boj*. Oblíbené heslo NSL „Ne Šrámek a Gottwald, ale Zelenka a Hlinka“ hovoří v tomto směru za vše. Tato strana ovšem pro naprostý nezájem katolických voličů propadla při komunálních volbách v roce 1938 a ještě před mnichovskými událostmi fakticky zanikla.¹⁵

Národní strana lidová byla ovšem podporována tiskem agrárnickým, národně demokratickým a též tiskem Hlinkovy slovenské lidové strany: „*Národní listy* měly již několikrát příležitost ukázat na sympatie, jimiž se v řadách stoupenců lidové strany těší hnutí Zelenkovo, vzniklé z odporu proti bolševickomilské politice dnešního vedení lidové strany [...] bolševickomilská politika dnešních předáků lidové strany je nejen v rozporu se zásadami lidové strany, nýbrž i zřejmým poškozováním katolictví a náboženství vůbec.“¹⁶

Vedle toho byli lidovci pravicovou konkurencí obviňováni, že jako středová strana jsou nevyhranění a přiklánějí se k levici nebo pravici podle toho, jak se jim to hodí.¹⁷ Podobně i další přidružené organizace, tj. především lidovecké odbory, bývaly často načteny ze spolupráce s odbory komunistickými,¹⁸ což však lidovci vehementně odmítali.¹⁹ Na okraj této problematiky budiž však poznamenáno, že po roce 1945 a především po roce 1948 jsme svědky toho, jak se někteří politici spojení s touto stranou snažili ve změněných podmínkách totalitního systému prostřednictvím křesťansko-sociálních ideálů (a také ideálů křesťanského socialismu) naopak poukazovat na jistou ideovou blízkost s komunismem.²⁰

Lidovci se v meziválečné době definovali jako jasně demokratická strana²¹ stojící v politickém středu mezi oběma směry: „Lidové hnutí vidí před sebou správně svou funkci ve státě. Je nejsamostatnějším politickým útvarem, není vázáno ani napravo, ani nalevo. Náš český politický tábor je dnes celkem jasně rozdělen do socialistického bloku a na liberální pravici, tak tomu je ostatně v celém světě. A v každém státě, který má politickou stranu, inspirovanou katolickou naukou, zaujímá taková strana své místo ve středu. Ovšem slovo střed je pouze technickým výrazem: ve skutečnosti vyplývá zvláštní úloha tohoto centra z dominujícího postavení, jež náladám a psychosám doby nepodléhá a sama v sobě pevně zakotvená katolická nauka zaujímá nad bludnými a myšlenkovou skepsí rozrytými systémy socialismu a liberalismu. To je zksalý myšlenkový svět a jeho krizi musíme jednou viděti i na stranách, jež z něho vyšly. U socialismu jsme tuto krizi zažili v letech největšího rozkvětu komunistické strany, u liberalismu jí prožíváme dnes, když liberalismus a jeho strany jsou ohroženy fašismem. Fašismus chová se k politickým stranám právě tak, jako se komunismus choval k demokratickému socialismu: představuje radikální element revoluční.“²²

Křesťanskodemokratickou politiku následně viděla ČSL jako jedinou možnou záchranu proti pravicovému i levicovému radikalismu²³ a zdůrazňovala nutnost, aby katolíci už jen v zájmu svých svobod podporovali

demokracii a odmítali jak nacismus, tak komunismus.²⁴ Komunismus byl lidovci velmi často dáván na jednu úroveň s fašismem, respektive nacismem²⁵ a lidovci mnohokrát naznačovali, že komunismus svými útoky vůči demokracii nahrává nacistům.²⁶

Odpor lidovců vůči komunismu byl často vysvětlován různým způsobem, avšak většinou byl nesouhlas s činností KSČ odůvodňován skrze hodnoty národa,²⁷ víry i výše zmiňované demokracie. Tyto myšlenky byly koneckonců obsaženy i v programových prohlášeních ČSL a v předvolebních stranických programech.²⁸

V programových dokumentech ČSL se většinou objevoval důraz na řešení problémů domácí politiky prostřednictvím ideálů křesťanského solidarismu tak, aby „rozpory mezi jednotlivými stavy a třídami byly co možná znemožněny“.²⁹ Koncepce třídního boje byla odmítána.³⁰ Programové dokumenty hovořily většinou o marxismu ve spojení se slovy blud, bludné učení či v podobném duchu („proti třídním a náboženským bludům marxismu“)³¹ nebo jako o „diktátu bolševické internacionály“.³² Některé programové dokumenty promlouvaly ještě důrazněji. V programu katolické (lidové) mládeže můžeme například nalézt varování: „Tak např. jsme dnes svědky toho, jak mnozí si přejí míti naši společnost (societu) uspořádánu a vyslovují přitom zásady, jež by mohly býti hroblem pořádku a života národa, ba i hroblem každé spořádané společnosti [...] socialismus a [...] komunismus (bolševismus), jenž chce [...] vzíti jednotlivci vše a dáti státu do správy a k obecnému užívání: peníze, pozemky, továrny, zrušiti manželství a zavéstí volnou lásku, a jedna třída lidí, třeba i početně slabší, může prý dle něho terorem vládnouti ostatním. [...] To je jen malá ukázka toho, jak zmatené názory někdy ve společnosti panují.“³³

V lidoveckých programech velmi často nacházíme srovnání mezi kapitalismem a komunismem. Individualistický kapitalismus či případně liberalismus a socialistický komunismus je dáván na jednu úroveň a obojí je hodnoceno jako stejné zlo, jež má stejný původ. V českém programu ČSL z roku 1920 se k této věci můžeme dočíst: „Komunistický socialismus, který po 28. říjnu 1918 tak vysoko vztyčil svou vlajku, nemá schopností dáti lidu sociální spravedlnost. Na základě materialistického názoru světového, který učí: není Boha, není duše, není věčnosti, jest jen hmota, a co člověk užije, nemohou býti nikdy vystavěny zdravé a trvalé poměry sociální. Hospodářská soustava komunistického socialismu jest pouhou utopií a dává lidu kámen místo chleba. Poměry v Rusku, Uhrách a jinde, kde tyto socialistické nauky přišly k uskutečnění, jsou výmluvným toho dokladem. Všude, kde se tento socialismus násilím zmocnil

politické a hospodářské nadvlády, uvrhnul lid na dno propasti zkázy, na jejíž okraj jej přivedl již kapitalismus.“³⁴

Patrně nejradikálnější vyjádření v programových dokumentech můžeme nalézt v jednom z programových prohlášení Československé strany lidové na Slovensku. V programu nazvaném „Proč nelikvidujeme čili Co chce Československá strana lidová na Slovensku“, se ve třetí kapitole pod příznačným názvem Nebezpečí bolševismu můžeme dočíst následující slova: „Nemůžeme trpět, aby slovenský lid byl pod záminkou víry a národa bolševicky vychováván... S bolestí v srdci vidíme, že na Slovensku se šíří bolševismus zleva i zprava, který záhubou hrozí církvi a národu. V Budapešti to bedlivě pozorují a pomáhají tomu. Jenom čekají na okamžik, aby mohli zakročit, jako v roce 1919 během bolševického vpádu. [...] Odkrývat rány a nepostarat se o jejich zahojení, bourat autoritu světských a církevních úřadů, rozšiřovat nespokojenost a rozňecovat revolučního ducha mezi lidem, naplnit jeho srdce nespokojitelnými požadavky, nemůže být způsobem katolické politiky, ale jenom revoluční a bolševické [politiky].“³⁵

Odmítavé stanovisko strany v zásadě vyplývalo z odmítavého postoje katolické církve vůči komunistům,³⁶ které bylo nejpřesvědčivěji vyjádřeno nejen v papežské encyklice *Divini Redemptoris* z 19. března 1937,³⁷ ale i v předcházejících sociálních encyklikách *Rerum novarum* (1891), *Quadragesimo anno* (1931) a dalších. Katolictví bylo v podání těchto dokumentů neslučitelné s komunismem, příp. socialismem.³⁸ A příslušnost ke komunistickému hnutí byla tehdy pro praktikující katolíky dokonce považována za jednu z překážek v přijímání svátostí. Dokladem tohoto přístupu může být pastýřský list slovenských biskupů z roku 1925, který výslovně zakazoval katolickým věřícím účast v komunistických a socialistických organizacích.³⁹ List vyvolal ve dvacátých letech velmi bouřlivou reakci, která pak vedla představitele církve k jisté opatrnosti. Nicméně i později jsme svědky prohlášení biskupů, kteří komunismus zásadně odmítali. Klasickým příkladem může být společný pastýřský list československých biskupů z října 1936 uveřejněný v prosinci, kde se mimo jiné praví: „Nedejte se tudíž, milovaní diecesáni, nikdy, nikým a ničím svést k jakékoli spolupráci s bezbožeckým komunismem, nechcete-li sami býti nešťastnými a proměnití naši drahou krásnou vlast v rum ssutin a poušť.“⁴⁰

Je zajímavé, že komunisté na tento pastýřský list po jeho uveřejnění reagovali tak, že katolíci nepochopili situaci. Biskupové podle nich dobře popsali problémy současného světa, ale špatně list adresovali, protože tento měl být adresován nikoli komunistům, ale za všechno odpovéd-

ným kapitalistům: „Jestliže nejvyšší církevní hodnostáři znají příčiny nynějších béd a hrozící nebezpečí, očekávalo by se, že vydají pastýřský list o bezbožeckém kapitalismu a fašismu. Ale ne! Oni napsali pastýřský list proti bezbožeckému komunismu. Vystupují proti komunistům, kteří vybudovali velký stát Sovětský svaz, jediný stát na světě, v němž nejsou ničeny zásoby potravin, v němž byla odstraněna egoistická zásada zisku, rentability, shromažďování peněz, v němž je zabezpečena životní existence pro všechny.“⁴¹

Odmítavým postulátům katolické církve odpovídalo i následné psaní lidoveckého tisku a katolických publicistů.⁴² Snad nejpřesvědčivěji se z této skupiny vyjádřil jeden z hlavních redaktorů *Lidových listů* Josef Doležal, který v roce 1938 vydal publikaci *20 let od bolševické revoluce*, v níž programově varoval před jakýmkoliv pokusy o spolupráci s komunisty: „S komunisty se nemůže spojit žádný křesťan, žádný demokrat, žádný vlastenecký Čech nebo Slovák. [...] Komunismus je nepřítel křesťanství, státu i lidu“ a varoval před smířlivostí ve věci komunismu a demokracie, „kde se komunismus vydává za ochránce demokracie, činí tak, aby se zachytil jako organizační tvar na její půdě pro příští možnost rozvinutí sociální revoluce, ve kterou nepřestal věřit a programově pro ni pracovat.“⁴³

Odmítavé reakce nalezneme ovšem i na stránkách lidoveckého tisku, který byl za první republiky neobyčejně rozsáhlý. Jako vzorový deník jsme pro naše téma vybrali *Lidové listy*, jež představovaly hlavní periodikum této strany. Byly založeny v roce 1922 a v jejich čele se postupně vystřídaly významné postavy katolické (lidovecké) žurnalistiky – František Světlík,⁴⁴ Josef Doležal⁴⁵ a ve třicátých letech i poněkud kontroverzní postava katolického intelektuála, Jan Scheinost,⁴⁶ jenž nemálo v druhé polovině dekády přispěl k rozkvětu novin, do té doby mnohdy kritizovaných pro nedostatečnou úroveň. Sledované období, tj. léta 1935–1938, představuje nepochybně vrcholné období *Lidových listů*. Jejich oficiálním majitelem nebyla strana, nýbrž Spolek pro podporování a vydávání lidového tisku v ČSR a vydavatelem byla Československá akciová tiskárna (ČAT) sídlící v Praze na Karlově náměstí. Náklad se pohyboval kolem 35 tisíc výtisků denně. Mimo to ovšem strana vydávala několik dalších deníků (např. *Našinec*, *Den* či *Lid*) a řadu regionálních periodik.⁴⁷ Ve svém protikomunistickém duchu se všechna lidovecká (katolická) periodika shodovala, i když i zde panovaly rozdíly. Zajímavé je sledování stylu některých katolických periodik, jako byl například katolické noviny *Čech*, či některá periodika určená intelektuálům, jako byly *Akord*, *Archa* nebo revue *Řád*. Tyto noviny a časopisy byly v mnoha ohledech ještě radikálnější než

Lidové listy a oficiální stranický tisk považovaly za příliš velkorysý a ohleduplný vůči komunistům. Zpracování této otázky by však vydalo na další samostatnou studii, a tak na tomto místě zůstaneme u vybraných *Lidových listů* reprezentujících tehdy tisk celé strany.

Lidovecký tisk velmi často poukazoval na to, že KSČ není ani národním ani demokratickou stranou a že komunismus jako ideologie jde proti náboženství. Nutno ovšem podotknout, že lidovecký tisk nepatřil v meziválečné době mezi noviny, které se komunisty nejvíce zabývaly. Pomyslný soubor o pozornost vedlo sociálně demokratické *Právo lidu* a národně demokratické *Národní listy*. Ostatní hlavní politické deníky, jako bylo *České slovo*, *Venkov*, *Národní osvobození*, ale i *Lidové noviny* těmto novinám spíše sekundovaly.⁴⁸

Ostrý protikomunistický kurz lidoveckého tisku v druhé polovině třicátých let byl v zásadě narušen pouze dvěma událostmi. První událostí byla návštěva ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše v Moskvě v roce 1935 při uzavření spojenecké smlouvy s komunistickým Sovětským svazem, komentovaná dokonce jako vrchol jeho dosavadní politiky.⁴⁹ Zatímco do uzavření smlouvy byl Sovětský svaz dáván na jednu úroveň s komunisty, v této době můžeme zaznamenat zajímavý posun. Najednou byl tento komunistický stát nahlížen v pozitivnějším světle. Fakt, že někdo ze světových mocností je ochoten uzavřít v nejisté době politické krize a nárůstu vlivu německého nacismu s Československem spojeneckou smlouvu, byl vnímán kladně. Mimochodem, tehdejší ministr zahraničních věcí a pozdější československý prezident Edvard Beneš tehdy věnoval mnoho úsilí, aby vysvětlil výhody uzavřené spojenecké smlouvy, a zval si proto vybrané československé novináře, mimo jiné i zástupce *Lidových listů* (např. redaktora Josefa Doležala).⁵⁰ A tak nejen na stránkách lidoveckého tisku převládla snaha vysvětlit výhody tohoto paktu, a také to, že smlouva je pro nás výhodná, shoduje se smlouvami, které měl náš stát uzavřít s Francií,⁵¹ ale v žádném případě neznamená jakékoliv poklonování komunismu.

Tehdy však stál před lidoveckými i dalšími žurnalisty problém, jak vysvětlit vzniklý rozpor, že komunistické Rusko je již přijatelné, zatímco vůči domácím komunistům stále přetrvává averze. Hovořilo se o změně sovětské politiky, která způsobuje našim komunistům obtíže, nebo o tom, jak se Sovětský svaz vyvíjí v pozitivním duchu. Předpokládalo se, že systém v Sovětském svazu prochází reformou, která by v nejlepším případě mohla skončit jednou v budoucnosti i tím, že se sovětský režim vzdá totalitních praktik a bolševické ideologie.⁵² Naprostá nedůvěra a politika vůči domácí KSČ zůstávala beze změny.